

Лексіка-тэматычныя групы ў моўнай падрыхтоўцы

Грунтоўнае валоданне мовай, яе лексічным багаццем, – паказчык высокаадукаванай асобы. У сістэме падрыхтоўкі будучых настаўнікаў навучанне роднай мове мае не толькі адукацыйнае, але і выхаваўчае значэнне. З мэтай глыбокага, усебаковага засваення лексічных багаццяў мовы мэтазгодна разглядаць словы не ізалявана, а ў лексіка-тэматычных групах, ва ўзаемадзеянні і зменах іх семантыкі.

Разгледзім лексіка-тэматычную групу 'назвы гаспадарчых пабудоў для ўтрымання свойскай жывёлы і птушак'.

Сюды належаць наступныя лексемы: **хлеў, катух, абора, валоўня, цялятнік, свінарнік, канюшня, стайня, аўчарня, куратнік.**

Асобнае месца ў комплексе гаспадарчых пабудоў для ўтрымання жывёлы займае **хлеў**. Гэта асноўная, самая распаўсюджаная на тэрыторыі Беларусі пабудова.

Паводле свайго паходжання – агульнаславянская лексема, якая з'явілася не пазней 5 ст. н. э.¹ Параўн.: бел. **хлеў**, руск. **хлеў**, укр. **хлів**, балг. **хлев**, сербахарв. **хлијев**, славен. **hlev**, чэшс. **chlev**, слвц. **chliev**, польс. **chlew**.

У сучаснай беларускай мове **хлеў** 'вялікае памяшканне для свойскай жывёлы, птушак' (ТСБМ), **хлеўчык** 'памянш.-ласк. да хлеў' (ТСБМ).

У дыялектах тая ж рэалія абазначаецца не толькі лексэмай **хлеў**, **хлёў** 'хлеў' (Янк.П), але і лексэмамі **вырыўня** 'хлеў' (МДС), **абора** 'хлеў' (Бяльк.), **хірня** 'хлеў' (Сцяшк.). Сярод іх адзначаюцца дэрываты экспрэсіўна-ацэначнага характару: **хлевушок, хлявок, хлеўчык** 'памяншальнае ад хлеў' (Янк.П).

Невялікі **хлеў** у літаратурнай мове абазначаецца лексэмай **катух** 'маленькі хлеў або адгароджанае месца ў хляве' (ТСБМ), **катушок** 'памянш. ад катух; невялікі катух' (ТСБМ). Гэтая ж лексема засведчана ў слоўніку І.І.Насовіча ў значэнні 'место, огороженное для насидки домашних птиц', а таксама ў слоўніку М.І Каспяровіча ў значэнні '1. хлевок, курятник; 2. закром для корнеплодов'.

У дыялектных слоўніках лексема **катух** таксама фіксуецца ў значэнні '1. маленькі хлеўчык для курэй; 2. увогуле маленькі хлеўчык ці выгараджанае ў хляве месца' (Янк.П). Адзначаюцца і вытворныя формы **катушок** 'памяншальнае ад катух' (Янк.П), **закатушнік** 'катух' (Сцяшк.).

Сінонімам да лексемы **хлеў** з'яўляецца слова **абора**.

¹ Этнаграфія Беларусі: Энцыкл. (Беларус. Сав. Энцыкл.; Рэдкал.: І.П.Шамякін (гал. рэд.) і інш.—Мн.: БелСЭ, 1989.— С.514.

Таксама, як і **хлеў** мае агульнаславянскае паходжанне. Параўн.: бел. **абора**, руск. **обора**, балг. **обор**, польс. **obora**, сербохорв. **обор** (Фасм.).

У старабеларускай мове слова зафіксавана са значэннямі **абора** '1. абора, кароўнік; скацінны двор; 2. жывёла, статак' (ГСБМ). У сучаснай беларускай мове **абора** – 'вялікае памяшканне для жывёлы; кароўнік' (ТСБМ).

Адзначаецца ў слоўніках І.І.Насовіча **абора** 'скотный двор', М.І.Каспяровіча **абора** 'большой скотный сарай' (Касп.).

У дыялектных слоўніках **абора** 'вялікі хлеў' (ТС); **абора** 'хлеў' (Бяльк.).

Апрача агульных назваў пабудоў, прызначаных для розных відаў жывёлы, існуе даволі значная група назваў, якія ўказваюць на тое, што пабудова прыстасавана для нейкага аднаго віду жывёлы або птушак.

Гэта **кароўнік**, **валоўня**, **цялятнік**, **свінарнік**, **аўчарня**, **канюшня**, **стайня**, **куратнік**.

Лексемы **кароўнік**, **валоўня** і **цялятнік** адзначаюцца толькі ў сучасных слоўніках і ўласцівы літаратурнай мове.

Кароўнік 'памяшканне, хлеў для кароў і быкоў' (ТСБМ).

Валоўня 'хлеў для валоў' (ТСБМ).

Цялятнік 'хлеў для цялят' (ТСБМ).

Свінарнік, **свінух** 'хлеў для свіней' (ТСБМ). Лексема зафіксавана ў слоўніку І.І.Насовіча са значэннем 'свінарня'.

У дыялектных слоўніках намі адзначаны наступныя лексемы : **свіннарка**, **свіннарк**, **свінарнік** са значэннем 'свінушнік, хлеў для свіней' (Бяльк.); **свінурнік** 'свінарнік' (СРЛГ); **свінінец** 'хлеў для свіней, свінух' (Сцяцк.), **свіненчык**, **свінчык** 'хлеў для свіней' (Сцяшк.).

Невялікая пабудова для свіней мае свае назвы: **свінінчык** 'невялікі хлеў ці закуток для свіней, свінушок' (Сцяцк.); **свіннушок** 'малы хлеўчык для свіней' (Янк.ІІ); **свынынчык** 'свіны драўляны хлеўчык' (ЖС).

Як бачна з прыкладаў, слова **свінарнік** (**свінух**) ў дыялектнай мове валодае вялікай словаўтваральнай актыўнасцю.

Назвай **аўчарня** абазначаецца пабудова для авец. У старабеларускай мове зафіксавана са значэннем 'аўчарня' (ГСБМ).

У дыялектных слоўніках зафіксаваны лексемы з тым жа значэннем: **аўчарнік** (Янк.ІІ), (Юрч.); **аўчарка**, **аўчарык** (Бяльк.)

Сінонімамі паміж сабою з'яўляюцца словы **канюшня** і **стайня** – гаспадарчыя пабудовы для ўтрымання коней.

Лексема **стайня** 'памяшканне для коней, канюшня' (ТСБМ).

Слова зафіксавана ў слоўніку І.І.Насовіча **стайня** 'конюшня', у слоўніку М.І.Каспяровіча **стайня** 'конюшня'.

У дыялектных слоўніках **стайня** 'хлеў для коней' (ТС).

Лексема **канюшня** 'памяшканне для коней' (ТСБМ), у дыялектных слоўніках не адзначаецца.

Пабудовай для курэй з'яўляецца **куратнік**.

У старабеларускай мове зафіксавана лексема **курнік** з тым жа значэннем (ГСБМ).

Слова адзначаецца ў слоўніку І.І.Насовіча – **куратнік** 'место, где держат наседок'.

У дыялектных слоўніках тая ж рэалія абазначаецца лексемамі **кандзюшнік** 'куратнік' (Сцяшк.), **курачнік** 'хлеў для курэй, куратнік' (Сцяцк.), **курнік** 'месца, дзе сядзяць куры' (МДС).

Такім чынам, у лексіка-тэматычнай групе 'назвы гаспадарчых пабудов для ўтрымання свойскай жывёлы і птушак' 34 лексемы, з якіх 10 функцыянуюць у літаратурнай мове і 24 толькі ў дыялектах. Усе лексемы складаюць шматпланавую і ўнутраарганізаваную сістэму паводле родава-відавых адносін.

Вывучэнне слова ў лексіка-тэматычнай групе дазваляе вызначыць асаблівасці яго значэння, агульныя і дыферэнцыйныя прыметы ў сістэме пэўных супрацьпастаўленняў, гэта значыць, што пашыраюцца не толькі камунікатыўныя здольнасці асобы, але і яе кругагляд, свядомасць, інтэлектуальныя здольнасці.

Скарачэнні

Бяльк. Бялькевіч І.К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны.—Мн.: Навука і тэхніка, 1970.—511 с.

ГСБМ Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 1-22/АН БССР Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа.—Мн.: Навука і тэхніка.—1982-2002.

ЖС Жывое слова. (Рэд. Ю.Ф. Мацкевіч, І.Я. Яшкін) — Мн.: Навука і тэхніка, 1978.—288 с.

Касп. Каспяровіч М.І. Віцебскі краявы слоўнік, А-Я: Матэрыялы / Пад рэд. М.Я.Байкова, Б.І.Эпімаха-Шыпілы; Ін-т беларус. культуры. — Віцебск, 1927. — 371 с.

МДС Матэрыялы для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак / Пад рэд. М.А.Жыдовіч. — Мн.: Выд-ва БДУ, 1977. — 144 с.

СРЛГ Слоўнік рэгіянальнай лексікі Гродзеншчыны / Пад рэд. М.А. Даніловіча, П.У.Сцяцко. — Гродна: ГрДУ, 1999.—152 с.

Сцяцк. Сцяцко П. Дыялектны слоўнік. 3 гаворак Зэльвеншчыны. — Мн.: Выд-ва БДУ, 1970. — 184 с.

Сцяшк. Сцяшковіч Т.Ф. Слоўнік Гродзенскай вобласці. — Мн.: Навука і тэхніка, 1983. — 671 с.

ТС Тураўскі слоўнік: У 5-ці тамах / АН БССР Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; Рэд.А.А. Крывіцкі.—Мн.: Навука і тэхніка, 1982-1985.

ТСБМ Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. У 5-ці тамах / АН БССР Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа. — Мн.: Навука і тэхніка, 1977-1984.

Фасм. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Перевод с нем. и доп. О. Н. Трубачева.-2-е изд.—М.: Прогресс, 1986.

Юрч. Юрчанка Г. Дыялектны слоўнік. 3 гаворак Мсціслаўшчыны.—Мн., 1966. — 268 с.

Янк.ІІ Янкоўскі Ф. Дыялектны слоўнік ІІ.—Мн.: Выд-ва АН БССР, 1960.—234 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ